

styli 18 locus

Publicació d'Iniciativa Cultural de la Franja: una eina d'intercanvi literari

La temàtica àrabo-musulmana en la literatura franjatina

Els musulmans, majoritàriament de llengua i cultura àrab, van viure entre nosaltres de principis del segle VIII fins ben entrat el XVII, i les lleis discriminatòries en contra seu duraren fins al 1865, ja en vida de molts dels nostres avis o besavis. A la literatura catalana el musulmà quasi sempre és vist com l'Enemic que cal anorrear en lluita i opressió permanent, seguint així fidelment la història-ficció de la Reconquesta: «Té son arc de triomf lo Cristianisme; al rompre el jou feixuc del Mahometisme» escriu mossèn Cinto a *Canigó*. I si els nostres literats no han caigut en

les fantasies à l'asterix/obelix de Covadonga d'altres literatures, ha estat només gràcies a la conquesta carolíngia de Catalunya, que de ganes no els en faltaven. Les excepcions a aquestes actituds són comptades —*Llibre del gentil i els tres savis* d'en Lluïll, *Mar i cel* d'en Guimerà...— però fins i tot en aquests casos el musulmà és sempre l'«altre», amb el qual l'autor mai no s'identifica. És una actitud enfront del món musulmà que no es trencarà fins a la dècada dels setanta del segle passat, amb l'esclat de la narrativa valenciana, i que es farà també prou present en poesia, tot i que ja es venia covant des dels anys cinquanta del mateix segle, com es pot veure en versos fusterians d'aquell temps. Aquests escriptors valencians —Capó, Lozano, Piera, Mira, Cremades, Estellés, Escobar...— es desentenien del tot del mite reconquistador, i per primera vegada ens ofereixen relats vists des de l'«altre», el moro, identificant-s'hi o no, i sentint-se hereus dels literats àrabs que els precediren, i que integraran en la pròpia obra. Eixa diferent visió de la temàtica àrabo-musulmana aviat es farà present als territoris aragonesos i catalans on la presència musulmana havia estat considerable en el passat —taifes de Lleida i Tor-

tosa—, però no pas a la Catalunya Vella, on aquesta presència musulmana havia estat relativament breu, ni tampoc a les Balears, malgrat que ací sí que hi va haver una perllongada presència àrab. En la literatura franjatina el tarannà reconquistador, per raons òbvies, es manifesta quasi només en la literatura popular, més que més en el llegendari i les tradicions, com també en alguns contes meravellosos i en *La Morisca* de Torres del Bisbe. Només Lombarte escriurà una poesia el 1981 en la mateixa línia, el *Romanç de Sant Jaume*, inevitablement obligat pel sant «matamoros».

Altrament Lombarte i els altres tres escriptors franjatins que coneixem amb textos de temàtica àrab els redacten amb la nova visió dels valencians. Lombarte escriu del 1981 al 1987 quatre poesies dins d'eixa línia, insistint en la continuïtat de *moros i cristians* al propi territori. Actitud que reblaran a primers de la dècada següent Bosque i Moret. Aquell té dos poemes: *Davant de la porta del fossar* inspirat en una elegia del poeta valencià Ibn al-Abbar, i dedica l'altre a *Medina Albaida*, la Saragossa àrab. Moret en dos sonets s'identifica del tot amb el propi passat àrab i morisc: «A la meua sang morisca, no li arrenques cap més bull!». Terrado va escriure l'any 2003 *Diàleg de la cordialitat*, de clara inspiració lulliana, on un jueu, un cristià i un musulmà conversen amablement tot jugant a escacs a la Fraga musulmana el mateix dia quan eixa ciutat serà ocupada per les tropes d'en Ramon Berenguer. El lleidatà Jaume Pont presentà a la real antologia fictícia *Llibre de la frontera* tres poetes frangencs àrabs —una dona i dos hòmens— de Mequinensa, Fraga i Saidí.

E. Betrià, A. Quintana

Iniciativa Cultural de la Franja

Publicació d'Iniciativa Cultural de la Franja

Direcció:

Ramon Mur
Artur Quintana

Consell de redacció:

Pep Espluga
Loli Gimeno
Merxe Llop
Carme Messeguer
Esteve Betrià
Mário Sasot

Disseny:

Esteve Betrià
Ricard Solana

Redacció

C/ Major 4
44610 CALACEIT
tempsdefranja@gmail.com

Impressió i producció

Terès & Antolín s.c.
info@teresantolin.com

Dipòsit legal: TE-57/2009

INSTITUT RAMON MUNTANER
Fundació privada dels Centres d'Estudis de París Catalana

Breu antologia franjatina de temàtica àrabo-musulmana

Fragments de *La Vall de Balat (memòries aragoneses 1948-2017)*¹

D'arabismes, n'he trobats fins i tot, i no pas pocs, a Sercué i a les Paüls, indrets on figura que no se n'han de trobar, o com a tot estirar ben escassament, que segons diuen els llibres de la Història els moros mai no van ocupar les valls i afraus més encinglerades dels altívols Pirineus, llegenda d'allò més captivadora, però, ai! producte fantasiós dels nostres anhels, tan irreal com el mite oficial de Covadonga i tota la faramalla aqueixa de la Reconquesta.

[...]

Quan anava per eixos mons de Déu replegant materials de literatura oral, els moros també se m'hi van anar fent-se presents, potser no tant com les encantàries, perquè –coses que passen– segurament corria, corriem, bastant més darrera d'aquestes. En total una vintena de textos, majoritàriament llegendes i tradicions de moreria, amb algun moro amagat dins dels contes.

Però la més punyent llegenda que he recollit, morisca això sí, és la relació de la Font Vella de Massalió, que de segur és més història que no pas llegenda. Me la va contar en Pasqual Vidal, ja fa un gavadal d'anys, davant mateix dels dos canyos de la font. Per anar-hi vam haver de davallar de les cases a la planada cap al riu, i passar per un aiguamoll bragós i embar-dissat, que la font era abandonada d'ençà que havien dut l'aigua a la vila. Tanmateix en rajava pels dos canyos, i de record meu era fresca i abundosa. Em contava en Pasqual:

Diuen que és del temps dels moros. Esta font té dos canyos, l'un anomenat 'lo cristià' i l'altre 'lo moro'. Abans, quan s'anava a buscar aigua fresca a l'estiu se formaven llargues coes de gent per a omplir l'aigua del canyo cristià, perquè ningú omplia del canyo anomenat lo moro.

Ningú no volia, uns tres-cents-cinquanta anys després de l'expulsió, que el delatessen per cripto-islamitzant.

[Aquell bancal...]²

Desideri Lombarte

Aquell bancal tan ample que mon pare
va raure d'argilagues i esbarzers,
i hi va cremar cinquanta formiguers
i el va sembrar de blat.

Un moro, a cops d'eixada i cavegueta
d'argilagues va raure i esbarzers
i va cremar la brossa als formiguers,
i va fer sis bancals a la valleta.

Els va sembrar de seixa
i s'hi va fer bon blat.

I segat que el va tindre ben lligat
dos cavallons va treure a cada feixa.

El moro se'n va anar, i els bons cristians
van heretar els bancals i els van llaurar,
i hi van sembrar més blat i en van fer pans.

A una esvelta xica valenciana que l'autor trobà a la barra d'un bar després de vuit segles i escaig de cercar-la en va³

Hèctor B. Moret

A l'entrar al bar estava molt tens per l'espera
(sospito que això ja ho portava el meu destí)
amb la mirada enrogida per la fumera
i massa nits d'ensumar, beure i poc dormir.

Però res d'això no em va fer que tingués dubtes
després d'altres vides i vuit-cents quaranta anys
que coneixies prou bé els meus gestos abruptes
i jo, los teus ulls verds, tendres i un xic estranys.

Per unes hores em tornà clara la imatge
d'un esquerp i ferreny moret mequinensà
que per culpa del coltell d'un ferotge franc

(cosa que m'ha fet passar vuit segles en blanc)
no pogué portar a bon port el seu prometatge
amb l'esvelta filla d'un caid valencià.

1. Llibre en procés d'edició.

2. De *Miracles de la Mare de Déu de la Font i altres poesies esparses*. 1999. Col·lecció Lo Trull, 5. Calaceit: Associació Cultural del Matarranya.

3. De *In nuce. Antologia Lírica*. 2004. Col·lecció Lo Trull, 14. Calaceit: Associació Cultural del Matarranya.

La Ciutat Blanca «Medina Albaida»⁴

Tomàs Bosque

Si plou, se banyen los arbres.
Quan fa sol, grane l'espiga.
Los rius són com un milagre,
perquè aigua és la nostra vida.

Medina Albaida famosa,
de palaus plena i jardins.
Jueus, moros i cristians,
vivint en pau com veïns.

Camino pels teus carrers.
Vaig cap a l'Ebre i sospiro.
Tornaré a passar pel pont,
que sic feliç quan t'hi miro.

Jota final:

Blanca i fresca com la neu.
Florida per primavera.
Fruita dolça de l'estiu.

Jalwa al-Akbar «al-Miknasiyya» (m. 1064)

Consell⁵

Jaume Pont

Sigues humil i remorós:
aquest serà el millor trofeu
i l'ofrena més dolça
que puguis regalar-me.

El cant de la victòria
Sols val l'orgull de l'impotent.

Sigues humil i remorós.
I torna demà quan les cendres
Del sol estiguin enterrades.
De l'escalfor revifarem
La brasa i de la brasa el foc.

La violència i la pau⁶

Xavier Terrado i Pablo

ISAAC. Aquest tauler, amics, és imatge del món en què vivim. Quanta lluita! Quanta sang! Com a jueu que sóc i que mira la contesa de lluny, m'he preguntat on vol arribar la violència dels cavalls encaçant els peons, les collites cremades i les cases jaient per terra.

PERE. Responeu vós, Omar. Els vostres almogàvers han estat els mestres de qui tots han après.

OMAR. És cert, Pere, que hem estat els millors coneixedors de l'art de la guerra a cavall, les ràtzies, de les grans cavalcades. Els nostres avantpassats corregueren d'un salt tota l'Àfrica i es plantaren aquí. El gran al-Mansur i el seu fill al-Mussàfer crearen un model encara no superat. Pels nostres pecats, però, ara els almogàvers francs ens superen, si no en l'art, sí en l'empenta i el valor.

[...]

OMAR. En veritat ni el déu dels cristians ni el dels musulmans pot acceptar la crueltat i l'horror. I vós, Isaac, què en dieu? El vostre llibre és ple d'històries de morts perpetrades en nom del vostre déu.

ISAAC. No puc negar, amics, que el llibre de l'Èxode o el dels Reis contenen imatges de mort, però heu de pensar que la violència va ser normal en tots els pobles d'aquells temps llunyans. No obstant això, no heu llegit també en el nostre llibre «de les espases en faran relles d'arada, de les llances falcilles per a segar»?

OMAR. Quin dubte hi ha que podem parlar recolzant-nos en l'autoritat de les lletres? Les nostres són les religions del llibre. Vós, Pere, teniu els Evangelis; vós Isaac la Torà, i jo l'Alcorà. Però abans, feu-me aquest plaer: digueu-me el que significa la guerra per a cadascú de vosaltres.

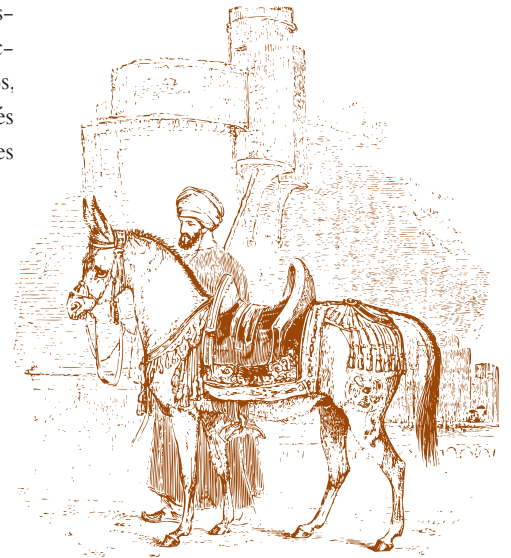
ISAAC. D'acord. Nogensmenys podria començar en Pere. En la guerra que patim, els jueus no hi tenim res a guanyar.

[...]

ISAAC. [...] no puc comprendre, amics, que parreu de bellesa on jo solament hi veig tristor, fam i odi. Els jueus som la minoria i la guerra suposa sovint la mort de les minories. Quan dos de grans lluiten, un d'ells té molt a guanyar. Però el petit que, a desgrat d'ell, es troba enmig, sempre en surt escalfat.

OMAR. En això us atorgo la raó, i la vostra història en dona fe. Heu estat un poble agafat enmig de la batalla que lliuraven egipcis i perses, grecs i romans. La conseqüència: un temple destruït i una nació dispersada.

ISAAC. Dispersada sí, Omar, però no pas perperida. I és que, per sota de les cendres de la guerra hi viu encara una arrel, i l'arbre torna sempre a rebrotar. És aquesta l'única bellesa que puc reconèixer en la guerra. La vida sempre serà més forta que la mort, el bé més imaginatiu que el mal, l'amor més fecund que l'odi.

4. «Medina Albaida Sarakosta» és lo nom que li donaven los àrabs a la nostra Saragossa [Nota de l'autor]. De *Canciones de Zaragoza*. 1994. Inèdit.

5. De *Llibre de la frontera*. 2000. Col·lecció Ossa Menor. Barcelona: Proa.

6. De *Diàleg de la cordialitat*. 2004. Literaturas de Aragón. Serie en lengua catalana, 14. Saragossa: Gobierno de Aragón.

Creació literària

Tornarem i retornarem la veu

Juli Micolau

i els missatges que transiten de nou.
 Sí, els mots encara flamegen de calor
 embolicats amb una pell finíssima.
 Sí, escric per escriure paraules, verbs, verds
 i més colors i sentiments que conec prou bé;
 escric per realitzar un vers solt, si convé,
 una idea ràpida i fèrtil des d'un racó ingenu,
 adés i ara a l'abric clandestí de la memòria.
 Escric el poema amb l'esperança
 de despullar el melic i la cabòria,
 tindre part del clam a les mans,
 un crit nascut lliure i sublim
 dedins del pit i eixint de la gola
 per un sentiment intens i profund.
 Guaitem l'horitzó des dels cims
 per proclamar els triomfs naturals
 dels paisatges i d'allò que estimem
 com un paradís de safrà i dàtils,
 blat, meló, olives i taronges,
 gínjols i mangranes, prunes i nous,
 la mançana prohibida, la patata bullida
 –un raig de llum i d'oli–
 o la delícia dels crespells untats de mel
 –l'obsequi diví per a fondre's amb el cant–.
 Les veus són audibles al temple dels crèduls!
 Sé que tinc una il·lusió per destí
 i la força fresca del seu somriure
 que actua com un reclam honest
 mentre el món resisteix l'embat
 dels mots que incendien la carn.
 Responc del jardí i del llenguatge
 del cor i del cos i del meu nom.
 Sí, va ser la llum multiplicant el cant.
 Heu vingut a temps –solcant el món–
 per a buscar una flor a l'erm.
 Buscarem els records vàlids.
 Bec un glop d'enyor a la font
 i un gest regat d'hidromel.
 Tindrem paraules per a dir-nos.
 Tenim fam i set i tot el dret
 d'assaciar-nos de bon tiberi
 fent un tast, salivejant.
 Esperant endolcir l'espill i l'espai,
 escolto un vell himne d'amor nou.
 Voldria uns penjolls de fruits,
 carrolls de raïms ull de llebre, veremats
 d'un cep d'or fet per Hefest a Dionís,
 desitjant els gotims vigorosos del vi.
 I del bagot només queda la barrusca
 com un testimoni arcaic i fossilitzat.

Els sarments secs cremen a foc lent
 deixant el rastre de brases i cendra.
 El llagrimaig del vi al vidre està sec,
 tornat pigment morat per als tinys.
 Hi han grans moments a la gronsa.
 No duc quitó ni dec res als cabirs
 que ajuden amb un consell just però
 ara sento la vida mateixa com camina
 sense aturall i s'esmuny entre els dits
 quan ve la tarde per costum. I arribem
 a la nit on els anys passen i pesen
 com la nostàlgia dels somnis viscuts:
 sempre val la pena recordar
 d'haver-los tingut amb gust
 de most o de melruix.
 Escriure és un exercici ben pacífic.
 Escriure només és un gran descans
 com el plaer de fer un dibuix a l'arena
 humida de la mar on les ones perpètuas
 van i vénen a la platja immensa de l'estiu on
 hi capturo els colors brillants dels seus ulls vius
 i tot allò que hem vist junts: una porció
 només del nostre mapamundi.
 Ara responc, abans d'anar a dormir,
 per un vers absolutament despullat.
 Lo bufar del vent, els bufits del cerç
 són un misteri que està allà on es deté
 el seu fràgil vol, eixint de l'hivern,
 per a trobar la bonança dels dies.

Repòs en el viatge

Blanca Deusdad Ayala

Mar de muntanyes
 amb gegants de ferro al vent;
 al fons, el sol dibuixa
 núvols de fil en l'horitzó,
 blaus i ocres de Van Gogh,
 mentre reprenc el viatge
 vers la pau d'aquestes muntanyes.
 Silenci, camí, lectura,
 i tu, en el pensament.

També

Montse Gort

És arbre, l'espai
 que abraça entre les fulles
 i el brancam.
 Trajecte, el clar vial
 que, exultant, la vida et brinda
 per, finalment,
 convidar-te a no seguir-lo.

Males herbes

Montse Gort

Fareu bé
 si pel camí
 aneu arrencant d'arrel
 qualsevol brot d'expectativa
 per tal que la seva flaire al·lucinògena
 no pertorbi la visió
 d'un sol esqueix tendre de realitat.